

ЦИВІЛЬНЕ, ГОСПОДАРСЬКЕ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 347.91/95:342.56

ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ НАСЛІДКИ ВИЗНАННЯ КОНСТИТУЦІЙНИМ СУДОМ УКРАЇНИ ЗАКОНУ НЕКОНСТИТУЦІЙНИМ (КОНСТИТУЦІЙНИМ)

І. Берестова

*НДІ приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України,
відділ юрисдикційних форм правового
захисту суб'єктів приватного права,
вул. Раєвського, 23-а, а/с 136, Київ, Україна, 01042*

Я. Романюк

*Суддя Верховного Суду України у відставці,
Голова Верховного Суду України 2013–2017 років*

Прагнення особи захистити своє порушене суб'єктивне право в повному обсязі останнім часом формує необхідність ініціативи не тільки цивільного судочинства, а й конституційного. Як правило такий захист завершується переглядом справи за виключними обставинами у порядку цивільного судочинства. Метою статті є розкриття процесуальних наслідків судового захисту прав осіб у цивільному процесі після розгляду конституційної скарги Конституційним Судом України (далі – КСУ). Обрана методологія міждисциплінарних досліджень (інтегративний, діалектичний, системний, системно-структурний, міжгалузевий методи) спрямована на дослідження суті всіх сутнісних і процесуальних явищ у цивільному судочинстві та конституційному провадженні. Основні результати дослідження. Зроблено висновок, що наразі КСУ використовує «неофіційне» тлумачення закону, але винятково під кутом відповідності чи невідповідності його Конституції України зі зазначенням у резолютивній частині лише висновку КСУ про конституційність (неконституційність) приписів закону, що досліджується, без викладення конституційно-правового смислу приписів закону. Сформовані моделі процесуальних наслідків у випадках: 1) коли приписи закону визнані неконституційними, 2) коли приписи закону визнані такими, що відповідають Основному Закону України та 3) коли приписи закону визнані такими, що відповідають Основному Закону України, однак КСУ встановив, що спосіб тлумачення закону судом є таким, який не відповідає Конституції України. Розкрито правила застосування «якщо рішення ще не виконане» (п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України) як підстави для прийняття чи відмови у прийнятті заяви особи за виключними обставинами. Наведено авторські аргументи про необхідність відкриття провадження у таких випадках, керуючись: принципом рівності сторін, правом на ефективний судовий захист та одночасно забезпечення активної реалізації власного права на справедливий суд, гарантованого Конвенцією про захист прав і основних свобод людини. Змодельовано порядок відшкодування цивільно-правової шкоди, заподіяної законом, який у майбутньому визнаний неконституційним.

Ключові слова: цивільне судочинство, конституційне провадження, неконституційний закон, цивільно-процесуальний засіб захисту, перегляд за виключними підставами, законні очікування носія права, відшкодування шкоди, рішення Конституційного Суду України.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2020.70.136>

Конституційна реформа щодо правосуддя 2016 року привнесла чимало новел у частині діяльності єдиного органу конституційної юрисдикції та його взаємодії зі судами системи судоустрою. Аналізуючи процесуальні способи захисту прав, зауважимо, що глобальні новели отримали процесуальні кодекси, прийняті в новій редакції (окрім КПК України), а також прийняття нового Закону України «Про Конституційний Суд України» від 13 липня 2017 року № 2136-VIII (далі – Закон № 2136-VIII) [5] та затвердження Регламенту КСУ [6].

Нині КСУ має особливий конституційний статус і відіграє активну роль у механізмі засобів правового захисту прав людини і громадянина: 1) КСУ прямо не передбачено як судовий орган у розділі VIII «Правосуддя», а закріплено в розділі XII Основного Закону України; 2) однак КСУ здійснює процесуальну юрисдикційну діяльність щодо захисту прав і основних свобод людини та громадянина, якій притаманні риси судочинства, серед іншого шляхом розгляду конституційних скарг (ст. 55, 151-1 Конституції України); 3) має можливість ужити (Велика палата) заходів щодо забезпечення конституційної скарги, видавши забезпечувальний наказ, який є виконавчим документом (ст. 79 Закону № 2136-VIII); 4) КСУ уповноважений зазначити у своєму рішенні (у резолютивній частині) застереження про витлумачення судом системи судоустрою закону у спосіб, що не відповідає Конституції України під час розгляду справи (ч. 3 ст. 89 цього Закону).

Остання законодавча новела привертає увагу не тільки в складності правової природи, а й у контексті юридичної визначеності процедурних наслідків її застосування. Таке повноваження КСУ є новелою конституційної юриспруденції в Україні, з огляду на що необхідно акцентувати на корисності спроби розпочати наукову дискусію в публікації О. М. Литвинова «Тлумачення законодавчої норми під час перевірки її конституційності у справі за конституційною скаргою: теоретичні аспекти» [2].

Перш за все важливість і складність цієї новели в діяльності КСУ полягає у тому, що вона закріплена винятково на законодавчому рівні, а не на конституційному: «Якщо Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон України (його положення) таким, що відповідає конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, то Конституційний Суд вказує на це у резолютивній частині рішення» (ч. 3 ст. 89 Закону № 2136-VIII) [5].

Як слушно наголошує з цього приводу В. В. Городовенко: «Суд має спеціальне повноваження, яке надане йому саме у справах за конституційними скаргами, що обумовлено насамперед необхідністю посилення ефективності інституту конституційної скарги у випадках, коли порушено конституційні права і свободи не законом (його окремими положеннями), а внаслідок ухвалення судових рішень, в яких застосовано цей закон (його окремі положення)» [3].

Вказане законодавче застереження викликало неоднозначне сприйняття як на етапі обговорення проекту Закону № 2136-VIII, так і в процесі моделювання наслідків його застосування. Перш за все у зв'язку із тим, що на цей час ні Конституція України (щонайважливіше), ні акти чинного законодавства чи рішення КСУ та

ЄСПЛ, правова доктрина, також інша правозастосовна практика, не містять підходів до визначення поняття «у спосіб, що не відповідає Конституції України». Аналогічно жоден процесуальний акт також не розкриває змісту цієї категорії.

Варто узяти до уваги, що під час реалізації такого законодавчого повноваження КСУ по суті звертається до аналізу фактичних обставин справи під час конституційного провадження (як і під час вивчення проблеми видачі забезпечувального наказу). У цьому, з одного боку, вбачається ризик можливості його впливу на рішення судів системи судоустрою, що певною мірою вступає у суперечність із ч. 1 ст. 124, ст. ст. 126 та 129 Основного Закону України. А також у цьому напрямі прогнозованим є ризик прихованого формування в Україні суду «конституційної касації» (суду четвертого рівня [7]), незважаючи на те, що КСУ виведений із системи правосуддя.

Утім Венеціанська комісія в проєкті проміжного висновку «щодо Проєкту Закону Про Конституційний Суд України» [1] вітала таку законодавчу конструкцію, зазначивши, що «Проєкт статті 89.3 пропонує довгоочікуваний крок для підвищення шансів для особи (людини) добитися справедливості у випадку, коли закон не є конституційним, але коли Конституційний Суд встановив, що загальний суд витлумачив правову норму у спосіб, який не відповідає Конституції. Стаття 89.3 передбачає, що, якщо Конституційний Суд, розглядаючи справу за конституційною скаргою, визнав закон таким, що відповідає Конституції, але одночасно зазначив, що загальний суд застосував закон, витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції, то Конституційний Суд «вказує на це у резолютивній частині рішення»... (пп. 42, 43). Стаття 89.3 проєкту Закону України про Конституційний Суд є кроком у правильному напрямку, що допомагає продовжити розгляд конституційності актів, навіть якщо не можна запровадити повну конституційну скаргу. Делегація Венеціанської комісії була повідомлена, що це рішення гаряче обговорювалося в рамках робочої групи за проєктом Закону (п. 44). На практиці може трапитися, що індивід оскаржує правове положення, повністю усвідомлюючи, що це положення є конституційним, лише з метою дозволити Конституційному Суду встановити неконституційне застосування закону. Цю проблему може бути вирішено за допомогою суду під час розгляду питання про прийнятність справи. Коли колегія доходить висновку про те, що скарга насправді не стосується оскарження конституційності закону, а лише його застосування, вона може відмовити, відповідно до ст. 77.4 проєкту закону, як щодо «явно необґрунтованої». Таким контролем не варто надміру навантажувати Конституційний Суд (п. 45) [1].

Дійсно коректне, правильне застосування ч. 3 ст. 89 Закону № 2136-VIII може сприяти формуванню сталих зв'язків між судами системи судоустрою та КСУ, створить фундаментальні засади для ефективного захисту прав і свобод людини на національному рівні, а також істотно розвантажить Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ). Окрім того, не можна залишати поза увагою ризик спотворення наведеної законодавчої ініціативи аж до перетворення КСУ фактично на суд четвертої інстанції з можливістю буквального втручання в судовий розгляд справ судів системи судоустрою.

З цього приводу знову буде слухним навести аргументи В. В. Городовенка, викладені в окремій думці стосовно Рішення КСУ у справі за конституційною скаргою Жабо Тетяни Максимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 3 ст. 40 Кодексу законів про працю України [3], в якому Другий Сенат КСУ по суті вдався до тлумачення змісту цієї статті Кодексу: «Ці висновки [пункт 3 мотивувальної частини рішення КСУ] не можна вважати

результатом оцінки Судом за критеріями конституційності способу тлумачення оспорюваних положень Кодексу Верховним Судом у справі Жабо Т. М., що загалом допускається з огляду на положення ч. 3 ст. 89 Закону. Водночас у Рішенні немає згадки про зазначене положення Закону. Суд може вказати у своєму рішенні, якщо, звісно, є підстави для цього, що суд скористався неконституційним способом тлумачення оспорюваних положень закону у відповідній справі, однак виключно в аспекті оцінки такого способу на відповідність принципам та цінностям Конституції України. Надання ж Судом цим положенням власного розуміння виходить за межі його повноважень і може спричинити конфліктні ситуації у подальшій практиці судів. Більше того, такі наслідки може мати і *“офіційне”* тлумачення у Рішенні положень ч. 3 ст. 40 Кодексу, які, як вбачається, за позицією Суду *нині не дозволять звільнення працівника у період його тимчасової непрацездатності чи перебування у відпустці в жодному разі, навіть якщо той самостійно виявить бажання стосовно такого звільнення»* (курсив наш. – І. Б., Я. Р.) [3]. На нашу думку, КСУ хоч і прагнув встановити конституційно-правовий смисл ч. 3 ст. 40 КЗпП України, фактично здійснив офіційне тлумачення закону, однак таким повноваженням не володіє.

Свою чергою О. М. Литвинов обґрунтовує, що Конституція України допускає надання Конституційним Судом України неофіційного тлумачення Закону України (його окремих положень) під час розгляду питання щодо їх конституційності. Основний Закон України лише унеможливує звернення певних суб'єктів права на конституційне подання до Конституційного Суду України за офіційним тлумаченням положень Закону України – таким, що за ознакою обов'язковості та гарантованості його застосування державним примусом відрізняється від інших видів тлумачення й зумовлене безпосередньо юридичною природою конституційної юстиції. Проте припис ч. 3 ст. 89 Закону не зобов'язує КСУ *надавати офіційне тлумачення як протипагу неконституційному* (курсив наш. – І. Б., Я. Р.), на його погляд, тлумаченню положень Закону України, застосованого загальним судом у рішенні в справі скарги. У Законі йдеться винятково про обов'язок Конституційного Суду України зазначити наявність факту неконституційного тлумачення закону України в резолютивній частині рішення [2, с. 82–83].

Наведені офіційні і доктринальні позиції вчених і практиків переконують, що наразі КСУ використовує «неофіційне» тлумачення закону, але винятково під кутом відповідності чи невідповідності його Основному Закону України із зазначенням у резолютивній частині лише висновку КСУ про конституційність (неконституційність) приписів закону, що досліджується без викладення конституційно-правового смислу приписів досліджуваного закону.

Тому у зв'язку з цим логічно постає питання, як діяти судам системи судоустрою, якщо КСУ визнав Закон України (його положення) таким, що відповідає Конституції України, але одночасно виявив, що суд застосував Закон України (його положення), витлумачивши його у спосіб, що не відповідає Конституції України, вказавши про це у резолютивній частині рішення. Спробуємо надати власні аргументи з цього приводу.

Аналіз судових рішень, пов'язаних із виконанням рішень КСУ переконує, що звернення до суду у таких випадках відбувається через подання заяви за винятковими обставинами, переважно в адміністративному судочинстві (п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України). Подібні норми містяться і в інших процесуальних кодексах: (п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України; п. 1 ч. 3 ст. 320 ГПК України; п. 1 ч. 3 ст. 459 КПК України). Так, ЦПК України встановлює одну із підстав для перегляду судових

рішень у зв'язку з виключними обставинами: встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане (п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України).

Таке положення також є результатом останньої системної реформи щодо правосуддя на конституційному і законодавчому рівнях (2016 року). Зауважимо на двох ключових новелах цієї норми порівняно із попереднім процесуальним регулюванням: 1) неконституційність (конституційність) закону, встановлена КСУ нині віднесена до виняткових обставин; 2) окрім неконституційності законодавець закріпив висновок про конституційність закону як підставу виняткових обставин.

Застереження «якщо рішення суду ще не виконане» успадковане із попереднього законодавчого регулювання, коли неконституційність закону, встановлена КСУ, вважалася нововиявленими обставинами – п. 4 ч. 2 ст. 361 ЦПК України; п. 5 ч. 2 ст. 245 КАС України; п. 5 ч. 2 ст. 112 ГПК України; п. 4 ч. 2 ст. 459 КПК (в редакції до 2017 року).

Останній аспект видається нам ключовим і надзвичайно важливим у механізмі ефективного захисту прав і свобод людини та громадянина на національному рівні. ВС неодноразово звертався до дослідження цієї правової проблеми. Однак здебільшого в порядку адміністративного судочинства, тому наведемо підходи цього суду під час перегляду справ у порядку КАС України. Зокрема, Касаційним адміністративним судом у складі ВС (далі – КАС ВС) питання прийняття до розгляду заяви за виключними підставами у справі щодо рішення, яке не підлягало виконанню, було визначено як виключна правова проблема [9]. Доцільним видається навести цей висновок КАС ВС.

«29. Верховний Суд неодноразово розглядав справи, в яких вирішувалося це питання.

30. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, яка входить до складу палати з розгляду справ щодо захисту соціальних прав, в постанові від 17.12.2019 у справі №808/2492/18 зазначив, що наявність рішення Конституційного Суду України № 1-р(П)/2019 від 25.04.2019 в справі № 3-14/2019 (402/19, 1737/19) не змінює правового регулювання спірних правовідносин та не доводить факту допущення судом помилки під час розв'язання спору. На час виникнення спірних правовідносин та на час ухвалення рішення судом закон був чинним та підлягав застосуванню.

31. У цій же постанові Верховний Суд зверну увагу на те, що із тексту імперативних приписів пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС вбачається, що встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом у процесі розв'язання справи може бути підставою для перегляду рішення за виключними обставинами тільки, якщо рішення суду ще не виконане. Колегія суддів дійшла висновку, що в ситуації, яка є предметом дослідження, рішення не може вважатись невиконаним в контексті приписів пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС, оскільки рішення, що набрало законної сили, яким у задоволенні позову відмовлено, не передбачає примусового виконання.

32. В постанові від 19.11.2018 у справі №755/4893/18 (755/18431/15-а) Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, яка входить до складу палати з розгляду справ щодо податків, зборів та інших обов'язкових платежів, дійшов такого висновку: «Згідно з резолютивною частиною рішення Конституційного Суду України № 1-р/2018 від 27 лютого 2018 року положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164

Податкового кодексу України визнані неконституційними, останні втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення. Із змісту наведеного слідує, що дія положень абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України втратила чинність з 27 лютого 2018 року, при цьому така не має зворотної сили.

Тому, рішення Конституційного Суду №1-р/2018 не може бути застосовано до правовідносин з приводу виплати пенсії позивачеві, що виникли до 27 лютого 2018 року, а саме в період з липня 2014 року. Враховуючи, що на час ухвалення постанови Дніпровського районного суду міста Києва від 20 листопада 2015 року положення абзацу першого підпункту 164.2.19 пункту 164.2 статті 164 Податкового кодексу України були чинними, останні втратили чинність лише з 27 лютого 2018 року, тому правильним є висновок судів попередніх інстанцій про те, що відсутні підстави для скасування постанови Дніпровського районного суду міста Києва від 20 листопада 2015 року у справі за позовом ОСОБА_2 до Лівобережного об'єднаного управління Пенсійного фонду України в місті Києві про визнання дій неправомірними та зобов'язати вчинити певні дії» [9].

Все ж, ухвалою Великої Палати ВС виняткова правова проблема не підтверджена і справа була повернута відповідній колегії КАС ВС для розгляду [8], який своєю чергою передав цю справу на розгляд об'єднаної палати КАС ВС [10], і перегляд справи об'єднаною палатою КАС ВС станом на момент написання статті триває. Мотиви, викладені в ухвалі, є достатньо розлогими, проілюструємо лише сутність позиції КАС України, оскільки вони видаються істотно важливими для формування коректного механізму судового захисту прав і свобод людини та громадянина на національному рівні в Україні.

«... (б) рішення, які є предметом перегляду. Значення словосполучення «ще не виконане»

...
Усі ці рішення, які набрали законної сили можуть бути предметом перегляду. Закон не дає підстав вважати, що є якісь види судових рішень, які не можуть бути переглянуті. Отже, рішення, яким у задоволенні позову відмовлено, можуть бути предметом перегляду так само, як і рішення, яким позов задоволено (виокремлення шрифтом наше. – Я. Р., І. Б.).

56. Підставою перегляду таких рішень за п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України є встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане.

57. Отже, можна виділити такі умови перегляду за цією підставою: а) неконституційність (конституційність) нормативно-правового акта чи його окремого положення; б) застосування (не застосування) такого акта у справі; в) рішення суду у такій справі не виконане.

58. У постанові від 17.12.2019 у справі №808/2492/18 сформульовано висновок про те, що не може вважатись невиконаним в контексті приписів пункту 1 частини п'ятої статті 361 КАС, рішення, що набрало законної сили, яким у задоволенні позову відмовлено, оскільки воно не передбачає примусового виконання.

59. Таке тлумачення призводить до того, що особа, якій у задоволенні позову відмовлено (позивач), фактично позбавляється права на перегляд рішення з підстав визнання неконституційним закону, застосованого в її справі. Це стосується навіть позивача, який пройшов усі інстанції в судах загальної юрисдикції, звернувся з конституційної скаргою до Конституційного Суду України і домогся

визнання закону неконституційним – за такого підходу він не може розраховувати на перегляд рішення. Інститут перегляду справи за виключних обставин фактично перестас діяти і втрачає практичне значення.

60. Суд з цим підходом не погоджується. Граматичне тлумачення словосполучення «якщо рішення суду ще не виконане» дає підстави для висновку, що йдеться про рішення, яке підлягає виконанню (тобто резолютивна частина рішення містить зобов'язання вчинити певну дію, ухвалити рішення, сплатити гроші тощо), але на момент подання заяви про перегляд воно не виконане (ще не виконано). Виконанню підлягають лише судові рішення про задоволення позову (повне або часткове). Натомість рішення, яким у задоволенні позову відмовлено, виконанню не підлягають за жодних обставин. Таким чином, якщо позов задоволено, то таке судове рішення може бути переглянуте за виключними обставинами лише у тому разі, якщо воно не виконане. Якщо ж у позові відмовлено, то таке рішення не виконується (і не може виконуватись з об'єктивних причин). Воно не може бути «ще не виконаним». Отже, до цього виду рішень не може бути застосовано таку умову перегляду як те, що рішення суду ще не виконане.

З огляду на це, на думку колегії суддів, **перегляд судових рішень, якими відмовлено у задоволенні позову, за виключними обставинами на підставі п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України можливий в усіх випадках** (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.).

...
62. Правові підходи Верховного Суду щодо тлумачення нормативної конструкції «ще не виконане», від яких колегія суддів має намір відступити, зводять до розширювального тлумачення положень вказаної норми, хоча в п. 1 ч. 5 ст. 361 КАС України йдеться тільки про застереження щодо тих рішень, які передбачають виконання. Зазначена норма не встановлює заборони на перегляд судового рішення, яке хоча й не передбачає примусового виконання, але яке водночас чинить вплив на права та свободи особи, перешкоджаючи їй в отриманні блага, щодо якого вона має принаймні законні сподівання, чи покладаючи непропорційний тягар негативних наслідків, спричинених дією неконституційного закону (певних його положень).

(в) щодо дії рішення Конституційного Суду України у часі та за колом осіб

63. Відповідно до ч. 2 ст. 152 Конституції України закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Аналогічне положення закріплене також й у статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України».

64. Можливість перегляду рішення за виключними обставинами не суперечить зазначеним вище положенням про пряму дію рішення Конституційного Суду України.

65. Дійсно, за загальним правилом наслідки неконституційності застосовуються лише до правовідносин, що виникли або продовжують існувати після оголошення рішення Конституційного Суду України.

66. Такий підхід слід застосовувати до осіб, які не звертались до суду з метою відновлення порушеного права. В таких ситуаціях відновлення права (наприклад на перерахунок пенсії) можливе з моменту ухвалення відповідного рішення Конституційного Суду України.

67. У ст. 3 Конституції України зазначено: «Держава відповідає перед людиною за свою діяльність». Матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або

юридичним особам актами і діями, що визнані неконституційними, відшкодується державою у встановленому законом порядку (ч. 3 ст. 152 Конституції України). Відшкодування шкоди, завданої органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим або органом місцевого самоврядування у сфері нормотворчої діяльності передбачено статтею 1175 Цивільного кодексу України.

68. Якщо особи зазнали шкоди від дії закону, визнаного неконституційним, вони можуть вимагати її відшкодування, зокрема звернутися до суду з окремим позовом. Це загальний порядок.

69. Поряд з цим, до осіб, які у судовому порядку оспорювали наявність/відсутність прав чи обов'язків, що ґрунтується на законі, визнаному згодом неконституційним, діє спеціальне правове регулювання. Захист їх прав від наслідків неконституційності застосованого до них закону можливий через перегляд справи за виключними обставинами.

70. Інший підхід до зазначеного питання, на що вже зверталася увага, робить неефективним інститут конституційної скарги. Скориставшись своїм правом на оскарження конституційності застосованого щодо неї закону, особа прагне відновити саме свої права та законні інтереси. Коли Конституційний Суд України задовольняє конституційну скаргу, має бути механізм, що забезпечує реальне поновлення її порушених прав. Таким механізмом є перегляд справи за виключними обставинами.

71. Негативні наслідки порушення Конституції України не будуть адекватно усунені тільки констатацією невідповідності положень нормативного акта Конституції і не можуть бути виправлені в інший спосіб, окрім як за допомогою повторного судового провадження ... [10].

В цілому погоджуючись із наведеним висновком КАС ВС, висловимо власні додаткові аргументи стосовно процесуальних наслідків висновку КСУ щодо того, що закон є конституційним, але суд витлумачив його у спосіб, що не відповідає Конституції України. Одночасно зауважимо, що якщо КСУ визнав приписи закону неконституційними – процесуальні наслідки є ідентичними. Оскільки на сьогодні ще жодного застереження за ч. 3 ст. 89 Закону № 2136-VIII КСУ не зробив, моделюємо спільну ситуацію наслідків відмови КАС ВС у випадках, коли рішення не підлягало виконанню – відмова у позові на стадії касаційного перегляду.

Застереження у п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України про те, що перегляду за винятковими обставинами підлягає рішення, яке *«ще не виконане»*, стосується не рішень про відмову в позові, а тих рішень, які підлягали виконанню і давали підстави для **видачі виконавчого листа, відкриття виконавчого провадження, але виконання рішення з тих чи інших причин здійснено не було**. Інше тлумачення звужує зміст п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України та, як наслідок, – зміст *конституційного права* особи на перегляд судового рішення з підстави неконституційності закону, застосованого в остаточному судовому рішенні, ухваленому у справі цієї особи. З цього приводу підкреслимо конституційну засаду судочинства – *рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом* (п. 2 ч. 2 ст. 129 Конституції України).

Відмова в перегляді судового рішення за винятковими обставинами на підставі того, що постанова ВС у справі не підлягала виконанню у зв'язку з відмовою особи в позові, – поставить цю особу у відмінне (дискримінаційне) становище порівняно з Відповідачем (у випадку, якби він програв справу, але рішення не було виконане), що порушує вказану *конституційну засаду судочинства* (п. 2 ч. 2 ст. 129), суперечитиме ст. 55 Основного Закону України, яка закріплює *конституційне право кожного* (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.) *на судовий захист*, а також загальне конституційне *право рівності усіх перед законом* (ч. 1 ст. 24 Конституції України).

Крім того, ймовірна відмова у перегляді прямо порушуватиме *обов'язковість виконання рішення КСУ: «рішення та висновки, ухвалені Конституційним Судом України, є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені»* (ст. 151-2 Конституції України). Зокрема у справах тих осіб, які ще з початку розгляду справи судами першої інстанції наголошували на неконституційності суперечності окремих норм окремих законів Конституції України (наприклад, рішення КСУ № 2-р(П)/2020 від 15.04.2020 року – у справах за зверненням трьох громадян України, рішення КСУ щодо неконституційності окремих приписів законів ухвалене саме в їхніх справах). Наслідком цього також буде порушення ч. 3 ст. 8 Основного Закону України *в частині відмови людині і громадянину у захисті конституційних прав і свобод безпосередньо на підставі Конституції України, що гарантується приписами Основного Закону України.*

Саме у зв'язку з відмовою в позові особи як правило реалізують своє конституційне право на судовий захист на національному рівні в *повному обсязі* через звернення до Конституційного Суду України (ч. 4 ст. 55, ст. 151 Конституції України).

І якщо КСУ доходить висновку, що закон є конституційним, однак витлумачив закон у спосіб, що не відповідає Конституції України та закріплює це у резолютивній частині свого рішення, цим КСУ сприяє захисту права заявників на національному рівні. Аксиоматично, що висновок КСУ про неконституційність закону призводить до аналогічних наслідків. Практична реалізація такого конституційного права на судовий захист на національному рівні полягає у єдиному можливих діях скаржника із конституційною скаргою (колишнього позивача) – у його подальшому зверненні до ВС із заявою за винятковими обставинами у визначений КАС України строк. Звернення із такою заявою є сумлінним виконанням своїх прав і обов'язків учасника судового процесу й активною реалізацією власного права на справедливий суд, гарантованого Конвенцією про захист прав і основних свобод людини (далі – Конвенція). Це впливає із того, що рішення у таких справах і не підлягало виконанню після його перегляду касаційним судом, а тому суперечності з конституційною нормою щодо обов'язковості судового рішення до виконання, передбаченого частиною 1 ст. 129-1 Основного Закону України, тут не виникає, як і створення діями цих осіб засад для порушення правопорядку, наприклад, зупинення рішення суду під час його виконання тощо. Інше тлумачення п. 1 ч. 3 ст. 423 ЦПК України *порушує конституційне право особи на судовий захист, яке залишається ілюзорним, незважаючи на обов'язковість рішення Конституційного Суду України, і суперечитиме статтям 6 та 13 Конвенції.*

«Ефективний засіб правового захисту» у розумінні ст. 13 Конвенції повинен забезпечити поновлення порушеного права й одержання особою бажаного результату; винесення рішень, які не призводять безпосередньо до змін в обсязі прав та забезпечення їх примусової реалізації, не відповідає вказаній нормі. Ст. 13 Конвенції вимагає, щоб норми національного правового засобу стосувалися сутності небезпідставної заяви за Конвенцією та надавали відповідне відшкодування. Зміст зобов'язань за статтею 13 також залежить від характеру скарги заявника за Конвенцією. Тим не менше, **засіб захисту, що вимагається згаданою статтею, повинен бути ефективним як у законі, так і на практиці**, зокрема, у тому сенсі, щоб його використання не було ускладнене діями або неоглядом органів влади відповідної держави (п. 75 рішення ЄСПЛ у справі «Афанасьєв проти України» від 05.04.2005) (заява № 38722/02).

Ст. 8 Загальної декларації прав людини, прийнятої та проголошеної у резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року, визначено, що кожна людина

має право на ефективне відновлення у правах компетентними національними судами у випадках порушення його основних прав, наданих йому конституцією або законом. П. 3 ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, установлено, що кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинене особами, що діяли як особи офіційні.

З огляду на ст. 13 Конвенції та за наслідками аналізу постанов Верховного Суду України від 31.05.2016 року по справі №826/11379/14, від 10.05.2016 року по справі №п/800/362/15, від 20.04.2016 року по справі №826/16796/14, від 12.04.2016 року по справі №813/7851/13-а, від 01.03.2016 року по справі №826/4860/13-а, від 03.02.2016 року по справі 826/72/15, від 02.02.2016 року по справі № 804/14800/14, від 24.11.2015 року по справі №816/1229/14 (21-3669a15), від 17.11.2015 року по справі №2а-18442/11/2670, від 16.09.2015 року по справі №826/4418/14 (21-1465a15) можна дійти висновку, що в спорах із суб'єктом владних повноважень спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним та таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання або неналежного виконання рішення не виникало би необхідності повторного звернення до суду, а здійснювалося б примусове виконання рішення.

Ст. 13 Конвенції не вимагає особливої форми правового захисту: держави мають певну свободу вибору в тому, як виконати своє зобов'язання, але характер права, що перебуває під загрозою, має значення для типу засобу, який держава зобов'язана забезпечити (справа «Будаєва та інші проти Росії», заява № 15339/02 і т. д., рішення ЄСПЛ від 20 березня 2008 року, пункти 190–191). Навіть якщо одні засоби самі собою не повною мірою відповідають вимогам ст. 13, сукупність засобів, передбачених внутрішнім законодавством, може задовольнити ці вимоги (справа «Де Соуза Рібейро проти Франції», заява № 22689/07, рішення від 13 грудня 2012 пункт 79; «Кудла проти Польщі» пункт 157). **При оцінці ефективності необхідно враховувати не тільки формальні засоби правового захисту, а й загальний правовий і політичний контекст, в якому вони діють, й особисті обставини заявника** (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.) (справа «Джорджевич проти Хорватії», заява № 41526/10, рішення від 24 липня 2012 року, пункт 101; «Ван Остервійк проти Бельгії», заява № 7654/76, рішення від 6 листопада 1980 року, пункти 36–40).

Окрім того, на сьогодні в законодавстві України існують дві прямі норми, які врегульовують питання процесуальних наслідків визнання Конституційним Судом України неконституційним закону:

1. Ч. 1 ст. 152 Конституції України передбачає, що закони, інші акти або їх окремі положення, що визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення. Аналогічна норма міститься в ст. 91 Закону України «Про Конституційний Суд України»;

2. Відповідно до ст. 97 цього ж Закону суд у рішенні, висновку може встановити порядок і строки їх виконання, а також зобов'язати відповідні державні органи забезпечити контроль за виконанням рішення, додержанням висновку. Суд може вимагати від відповідних органів письмове підтвердження виконання рішення, додержання висновку.

При цьому чинною є конституційна норма – ч. 3 ст. 152 Конституції України, згідно з якою матеріальна чи моральна шкода, завдана фізичним або юридичним

особам актами і діями, які визнані неконституційними, відшкодовується **державою у встановленому законом порядку** (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.). Вказана норма ч. 3 ст. 152 Конституції України є незмінною та діє з дня набрання Конституцією України чинності – з 28 червня 1996 року.

Проте вона, ця конституційна норма, весь цей час у практичній реалізації залишається «мертвою» нормою, адже й за впливом майже 14 років держава Україна так і не спромоглася ухвалити той спеціальний закон, який би встановлював порядок відшкодування, зокрема позивачам у проілюстрованих вище випадках, матеріальної та моральної шкоди, завданої нормами законів, що визнані неконституційними.

Нині одночасно із край безсистемними змінами до законів, а отже і посилення прогнозів щодо збільшення кількості законів, що можуть визнаватися неконституційними у майбутньому, ключовою є проблема про подальше безспірне списання коштів із державного бюджету після задоволення позовів осіб на підставі ч. 3 ст. 152 Основного Закону України.

Наголосимо, що відшкодування шкоди є компенсаційною формою цивільно-правової відповідальності. Конституційно-правова відповідальність передбачає застосування конституційних санкцій як міру відповідальності за конституційний делікт, й характеризується специфічністю підстав настання, зокрема, підставою ретроспективної відповідальності є юридичний факт конституційного делікту (правопорушення). Конституційно-правовий механізм відшкодування шкоди є пріоритетною (базовою) складовою універсального способу захисту прав і свобод людини та громадянина й потребує дослідження категорії «шкода» у галузевому законодавстві (цивільне) та її конституційного смислу, оскільки норма у правозастосовній діяльності судів може бути застосована у конституційному і неконституційному смислі.

Процедура конституційно-правової відповідальності регулюється системою конституційних та інших галузевих норм чинного законодавства, у тому числі цивільного законодавства. Вважаємо, що завдана шкода особам актами і діями, що визнані неконституційними, трансформується у право цивільне і має відшкодовуватися в цивільному процесуальному порядку (фізичні особи) та господарському процесуальному порядку (юридичні особи, зважаючи на існування спецсуб'єкта в судовому процесі). Одразу робимо застереження, що юрисдикція розгляду вказаних спорів може змінитися у зв'язку з прийняттям спеціального закону. Ч. 3 ст. 152 Конституції України закріплено низку ключових елементів, сукупність яких закладається в основу порядку відшкодування шкоди, зокрема: 1) завдання майнової шкоди фізичній чи юридичній особі; 2) шкода завдана актами, що визнані неконституційними; 3) акт визнано неконституційним і він втратив чинність (або є наявним перехідний період для подальшої безумовної чи часткової втрати ним чинності. Якщо акт втрачає чинність частково, положення, які скасовані або будуть скасовані у подальшому, становлять норму права, яка регулює певні суспільні відносини); 4) таку завдану шкоду відшкодовує держава; 5) шкода відшкодовується у встановленому **законом** (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.) порядку.

Останній елемент правового ланцюга відшкодування шкоди, завданої неконституційним актом, як було зазначено вище, на сьогодні фактично відсутній, оскільки спеціальний закон про відшкодування шкоди, завданої актами чи діями, визнаними неконституційними, не прийнято.

Утім, Конституція України закріплює право кожного на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої **незаконними** (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.) рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого

самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56).

Також ЦК України закріплює відповідальність держави перед особою за дії її органів. Згідно з положеннями ст. 1173 ЦК України шкода, завдана фізичній чи юридичній особі **незаконними** (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.) рішеннями, дією чи бездіяльністю органу держави влади, органу влади АР Крими або органом місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень, відшкодовує держава, АР Крим або орган місцевого самоврядування незалежно від вини цих органів. У ст. 1175 ЦК України зазначено, що шкода, завдана фізичній або юридичній особі в результаті прийняття органом державної влади, органом влади АР Крим або органом місцевого самоврядування нормативно-правового акта, що був визнаний незаконним і скасований, відшкодовує держава, АР Крим або орган місцевого самоврядування незалежно від вини посадових і службових осіб цих органів.

Також окремі особливості відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, встановлені Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» від 1 грудня 1994 року № 266/94-ВР (зі змінами) та Положенням, прийнятим на реалізацію цього закону, Законом України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» (ст. ст. 3, 4 тощо) від 5 червня 2012 року № 4901-VI (зі змінами) тощо. Вказані акти мають спільні підходи у формуванні первинного відповідача у справах про відшкодування шкоди, завданої **незаконними** діями органів держави – власне державу в особі скарбниці.

У випадку відшкодування шкоди, завданої **неконституційним** актом, суб'єктом, на який покладається відшкодування шкоди, також виступає держава згідно із ч. 3 ст. 152 Конституції, а безпосереднім боржником може виступати **скарбниця**, виходячи із правил застосування аналогії закону. Згідно з другим реченням ч. 3 ст. 8 Основного Закону України «Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції України **гарантується** (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.)».

Зазначений конституційний постулат знайшов своє, хоч і не детальне, але законодавче закріплення порядку (процедури) відшкодування у ЦПК України: «Якщо **спірні відносини** не врегульовані законом, суд застосовує закон, що регулює подібні за змістом відносини (**аналогія закону**), а за відсутності такого – суд виходить із загальних засад законодавства (**аналогія права**). **Забороняється** відмова у розгляді справи з **мотивів відсутності, неповноти, нечіткості, суперечливості законодавства, що регулює спірні відносини** (ч. 9, 10 ст. 10 ЦПК України) (виокремлення шрифтом наше. – І. Б., Я. Р.)».

Стаття 10 ЦПК України має назву «Верховенство права та законодавство, відповідно до якого суд вирішує справи». Тобто вказана норма вказує на правила застосування нормативно-правових актів (різного рівня), відповідно до яких суд вирішує справу **по суті матеріально-правового спору**. А такими нормами при відшкодуванні шкоди, завданої особі неконституційним актом у сукупності виступають: ст. ст. 8, 56, **152** Конституції України, ст. ст. 22, 1175 ЦК України, ст. 2, 3 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» тощо. Відшкодування матеріальної і моральної шкоди юридичній особі у досліджуваних випадках, здійснюється на підставі ст. ст. 22, 1173, 1175 ЦК України, гл. 25 ГК України, а також у порядку аналогії закону і права, передба-

чених ч. 10, 11 ст. 11 ГПК України, ст. 2, 3 Закону України «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» тощо.

Отже, цивільно-правовий і господарсько-правовий механізм відшкодування матеріальної шкоди, завданої застосуванням положень закону, визнаного неконституційним, на сьогодні наявний, ґрунтується і впливає із конституційно-правових засад відшкодування завданої шкоди державою.

Як відомо, відсутність закону, необхідність прийняття якого впливає з Конституції України, є порушенням державою свого позитивного обов'язку згідно з Конвенцією. Особливо, якщо реалізація права на отримання певного відшкодування поставлена у залежність від існування компенсаційного механізму, що має бути встановлений в окремому законі. До того ж, якщо в законодавстві України не визначено не тільки процедури виплати зазначеного відшкодування, але й чітких умов, необхідних для заявлення майнової вимоги до держави про надання такого відшкодування (*правовий висновок, наведений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц*) [4].

У підсумку також наголосимо, що підвищена загроза конституційним цінностям пов'язана із некоректним правовим регулюванням і полягає у тому, що дефектна правова норма багаторазово, систематично відтворюється в конкретних правовідносинах щодо необмеженого кола осіб. Як правило, така загроза є прихованою, неочевидною, оскільки ззовні одягнена в легітимну форму, і порушення конституційних прав та свобод нібито «прикрито» неконституційним законом або підзаконним нормативним актом. Вважаємо, що конституційно-правові та галузеві наслідки визнання законів неконституційними мають бути узгоджені законодавцем та судовою практикою з Основним Законом України й однаково застосовуватися всіма державними органами в нашій країні як правовій державі.

Список використаних джерел

1. Висновок щодо проекту Закону «Про Конституційний Суд України», прийнятий Венеціанською комісією на 109 Пленарній сесії (Венеція, 9–10 груд. 2016 р.). Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3).
2. Литвинов О. Тлумачення законодавчої норми під час перевірки її конституційності у справі за конституційною скаргою: теоретичні аспекти. *Вісник Конституційного Суду України*. 2018. № 1. С. 79–83.
3. Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В. В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Жабо Тетяни Максимівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини третьої статті 40 Кодексу законів про працю України від 4 вересня 2019 року № 6-р(П)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ng06d710-19>.
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>
5. Про Конституційний Суд України : Закон України від 13 лип. 2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
6. Регламент Конституційного Суду України : постанова Конституційного Суду України від 22 лют. 2018 р. № 1-пс/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/reglament.pdf>.
7. Станет ли Конституционный Суд Украины «четвертой инстанцией». Открытая и откровенная дискуссия о будущем конституционализма в Украине. *Судебно-юридическая газета*. URL: <https://sud.ua/ru/news/video/123148-stanet-li-konstitutsionnyy-sud-ukrainy-chetvertoy-instantsiey-video>.

8. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 25 березня 2020 року у справі № 808/1628/18 (провадження № 11-74апп20). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/88739736>
9. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду про передачу справи на розгляд Великої Палати Верховного Суду від 20 лютого 2020 у справі №808/1628/18 (провадження №К/9901/29652/19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87758201>
10. Ухвала Верховного Суду у складі Касаційного адміністративного суду про передачу справи на розгляд об'єднаної палати від 14 травня 2020 року у справі №808/1628/18 (провадження №К/9901/29652/19). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89251033>.

References

1. *Vu`snovok shhodo proektu Zakonu «Pro Konstytucijny`j Sud Ukrainy»*, pry`jnyaty`j Venecians`koyu komisiyu na 109 Plenarnij sesiji (Veneciya, 9–10 grud. 2016 r.). *Yevropejs`ka komisiya za demokratiyu cherez pravo (Venecians`ka komisiya)*. Retrived from [http://www.-scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3](http://www.-scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/229B826C8AC787DEC2257D87004987C3).
2. Ly`tvyn`nov, O. (2018). *Plumachennya zakonodavchoyi normy` pid chas perevirky` yiyi konstytucijnosti u spravi za konstytucijnoyu skargoyu: teorety`chni aspekty`*. *Visny`k Konstytucijnogo Sudu Ukrainy`*, 1, 79–83.
3. *Okrema dumka suddi Konstytucijnogo Sudu Ukrainy` Gorodovenka V.V. stosovno Rishennya Konstytucijnogo Sudu Ukrainy` (Drugy`j senat) u spravi za konstytucijnoyu skargoyu Zhabo Tetyany` Maksy`mivny` shhodo vidpovidnosti Konstytuciyi Ukrainy` (konstytucijnosti) polozhen` chasty`ny` tret`oyi statti 40 Kodeksu zakoniv pro pracyu Ukrainy` vid 4 veresnya 2019 roku № 6-r(II)/2019*. Retrived from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ng06d710-19>.
4. *Postanova Vely`koyi Palaty` Verxovного Sudu vid 4 veresnya 2019 roku u spravi № 265/6582/16-cz*. Retrived from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86310215>
5. *Pro Konstytucijny`j Sud Ukrainy` : Zakon Ukrainy` vid 13 ly`p. 2017 r. № 2136-VIII. (2017). Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrainy`*, 35. St. 376.
6. *Reglament Konstytucijnogo Sudu Ukrainy` : postanova Konstytucijnogo Sudu Ukrainy` vid 22 lyut. 2018 r. № 1-ps/2018*. Retrived from <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/-docs/reglament.pdf>.
7. *Stanet ly` Konstytucy`omnyj Sud Ukrainy` «chetvertoj y`nstancy`ej»*. *Otkrytaya y` otkrovennaya dy`skussy`ya o budushhem konstytucy`onaly`zma v Ukraine. Sudebno-yury`dy`cheskaya gazeta*. Retrived from <https://sud.ua/ru/news/video/123148-stanet-li-konstitutsionnyy-sud-ukrainy-chetvertoy-instantsiey-video>.
8. *Uxvala Vely`koyi Palaty` Verxovного Sudu vid 25 bereznya 2020 roku u spravi № 808/1628/18 (provadzheniya № 11-74app20)*. Retrived from <http://reyestr.court.gov.ua/-Review/88739736>
9. *Uxvala Verxovного Sudu u skladi kolegiyi suddiv Kasacijного administraty`vnogo sudu pro peredachu spravy` na rozglyad Vely`koyi Palaty` Verxovного Sudu vid 20 lyutogo 2020 u spravi № 808/1628/18 (provadzheniya № K/9901/29652/19)*. Retrived from <http://reyestr.-court.gov.ua/Review/87758201>
10. *Uxvala Verxovного Sudu u skladi Kasacijного administraty`vnogo sudu pro peredachu spravy` na rozglyad ob`yednanoyi palaty` vid 14 travnya 2020 roku u spravi № 808/1628/18 (provadzheniya № K/9901/29652/19)*. Retrived from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/89251033>.

**CIVIL PROCEDURAL CONSEQUENCES OF DECLARING
THE LAW UNCONSTITUTIONAL (CONSTITUTIONAL)
BY THE CONSTITUTIONAL COURT OF UKRAINE**

I. Berestova

*Doctor of Juridical Science, docent, honored lawyer of Ukraine
Senior researcher of the department of jurisdictional forms
of legal protection of subjects of private law, Institute of private law
and entrepreneurship named after academician F. G. Burchak national Academy
of legal Sciences of Ukraine
Str. Raevskoho, 23-a, a / s 136, Kyiv, Ukraine, 01042*

Y. Romaniuk

*Doctor of Juridical Science, honored lawyer of Ukraine,
Judge of the Supreme Court, retired,
The Chairman of the Supreme Court of Ukraine, 2013-2017*

The desire of a person to protect his violated subjective right in full recently forms the need for initiative not only in civil proceedings, but also constitutional. As a rule, such protection ends with the review of the case in exceptional circumstances in civil proceedings. *The goal of the article* is the disclosure of procedural implications of judicial protection of the rights of persons in civil proceedings, after consideration of the constitutional complaint by the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter – CCU). *The methodology* was interdisciplinary studies (*integrative, dialectical, systemic, systemic-structural, interdisciplinary methods*) aimed at the study of the essence of all substantive and procedural phenomena in civil proceedings and the constitutional proceedings. *The main results of the study.* The conclusion is drawn that the CCU uses the "unofficial" interpretation of the law. But CCU did that only in terms of compliance or conflict with the Constitution of Ukraine, indicating in the operative part only of the output of the CCU on the constitutionality of the (unconstitutional) provisions of law that are investigated, no statement of constitutional and legal meaning of the act. Formed model of procedural consequences in the following cases: 1) when the provisions of the law unconstitutional; 2) when the provisions of the law recognized such that the answer to the fundamental Law of Ukraine; and 3) when the provisions of the law recognized such that the answer to the fundamental Law of Ukraine, however, the CCU found that the method of interpretation of the law by the court is such that it does not meet the Constitution of Ukraine. Disclosed terms of use "if the decision has not yet been enforced" (section 1, part 3 of article 423 of the CCU) as the basis for the acceptance or refusal to accept the application of a person with exceptional circumstances. The author's arguments made about the need for the commencement of proceedings in such cases on the basis of: the principle of equality of parties, right to an effective judicial remedy and at the same time ensuring active implementation of their rights to a fair trial, as guaranteed by the Convention for the protection of human rights and fundamental freedoms. The procedure for compensation for civil damages caused by law, which is recognized as unconstitutional in the future, is simulated.

Keywords: civil procedure, constitutional proceedings, unconstitutional law, civil procedure method of protection, review on exceptional grounds, legal expectations of the holder of the right, compensation for harm, decision of the Constitutional Court of Ukraine

*Стаття: надійшла до редакції 10.06.2020
прийнята до друку 12.06.2020*